

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

10. Психология человека от рождения до смерти/ Под ред. Реана А.А. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 651 с.

11. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняття соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників / В. Скрипник// Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 87 – 93.

12. Фонарев А.Р. Формы становления личности в процессе профессионализации / А.Р. Фонарев // Вопросы психологии. – 1997. – №2. – С. 88 – 93.

13. Фрадинська А.П. Мотивація як чинник формування професійних очікувань майбутніх фахівців / А.П. Фрадинська // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому

освітньому середовищі: тези доповідей / ВМУРЛ “Україна”. – Київ, 2011. – С. 236 – 238.

14. Фрадинська А.П. Професійні очікування як головна проблема майбутніх фахівців на етапі їх первинної професіоналізації [Електронний ресурс] / А.П. Фрадинська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби: електронне наукове фахове видання / гол. ред. Романишина Л.М. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2010_5/10farerpp.pdf – Заголовок з екрана.

15. Хекгаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2-х т. / Х. Хекгаузен. – М.: Педагогика, 1986. – 345 с.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015

УДК 378:37.01

Ігор Каньковський, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання
Хмельницького національного університету

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті наголошується на важливості принципів навчання для побудови навчального процесу та управління ним; подаються приклади формулювань означень цієї педагогічної дефініції; розглядаються різні пропозиції науковців, щодо виокремлення принципів навчання; звертається увага на особливості принципів професійного навчання і пропонується їх виокремлення на основі аналізу закономірностей процесу професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, навчальний процес, закономірності навчання, принципи навчання.
Літ. 12.

Ігорь Каньковский, доктор педагогических наук,
заведующий кафедрой теории и методики трудового и профессионального обучения
Хмельницкого национального университета

ПРИНЦИПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ В СОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье отмечается важность принципов обучения для построения учебного процесса и управления им; подаются примеры формулировок определений этой педагогической дефиниции; рассматриваются различные предложения ученых, относительно выделения принципов обучения; обращается внимание на особенности принципов профессионального обучения и предлагается их выделение на основе анализа закономерностей процесса профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учебный процесс, закономерности обучения, принципы обучения.

**Ihor Kankovsky, Ph.D. (Pedagogy), Head of the
Theory and Methods of Labor Studies and Vocation Education Department
Khmelnitsk National University**

PRINCIPLES OF VOCATION TRAINING SPECIALISTS IN MODERN HIGH SCHOOL

The article stresses the importance of education for the principles of the learning process and management; submitted examples of the definitions of pedagogical definitions; researchers considered various proposals regarding the principles of separation of training; draws attention to the peculiarities of the principles of training and offered their isolation by analyzing patterns of process training.

Keywords: training, educational process, patterns of teaching, principles of teaching.

Постановка завдання. У принципах навчання розкриваються теоретичні підходи до побудови навчального процесу та управління ним. Вони визначають

вихідні умови та установки, з якими студенти й викладачі підходять до навчання і пошуку можливостей його оптимізації.

З історії педагогіки відомо, що Я. Коменським

було визначено шість принципів навчання: наочності; свідомості; систематичності; послідовності; доступності; міцності засвоєних знань. К. Ушинський виокремлював такі дидактичні принципи: своєчасності; поступовості; органічності; постійності; стійкості засвоєння знань; самостійності учнів; відсутності надмірної напруженості та надмірної легкості; правильності; свідомості й активності навчання; наочності; послідовності; міцності знань і навичок.

З розвитком теорії та практики навчання, відкриттям нових закономірностей процесу навчання, видозмінювалися старі і формулювалися нові принципи навчання: принцип перманентної інтеграції “наукового” і “навчального” (І. Якіманська), принцип активізації гетеростазу (особистісне зростання й саморозвиток) особистості в навчанні (Л. Хьелл, Д. Зіглер, В.В. Краєвський), принцип стимулювання самоосвітньої діяльності учнів (П. Підкасистий), принцип послідовних інновацій (А. Пригожин) тощо.

Однак і досі загальне визначення принципів навчання ще остаточно не склалося – не з’ясовані вихідні засади для обґрунтування принципів навчання, їх підпорядкованість, ієрархія. Власне, це є причиною того, що в різних підручниках із педагогіки та наукових працях із дидактики кількості принципів навчання, їх ієрархія та формулювання значно різняться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначено в українському педагогічному словнику, “принципи навчання – основні вихідні положення теорії навчання” [9, 270].

Принципи дидактики науковці характеризують як: “... певну систему вихідних, основних дидактичних вимог до процесу навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність” [5, 161]; “... загальні норми організації навчального процесу” [4, 638]; “... загальні орієнтири для планування, організації та аналізу практики навчання” [6, 260].

М. Махмутов і А. Шакирзянов стверджують, що “дидактичні принципи віддзеркалюють не тільки закономірності формування знань і логіку процесу навчання, а й визначають головні вимоги суспільства до змісту, форм і методів навчання й виховання” [3, 71]. На їхню думку, ці принципи є “регулятивною нормою для методистів і викладачів, які мають справу із навчальним матеріалом та логікою його викладу в навчальних посібниках, із застосуванням методів, засобів і форм організації навчання й виховання, із підготовкою навчального матеріалу до конкретних навчальних ситуацій, які визначають, відповідно

до дидактичної мети і змісту, прийоми, методи, засоби та форми навчання” [3, 71].

Педагогічні умови тоді можуть претендувати на роль дидактичного принципу, констатує І. Лернер, коли вони відповідають наступним вимогам: інструментальність, тобто придатність певної педагогічної умови до планування напрямів і характеру навчання; універсальність, тобто віднесеність до всього процесу навчання або такого його елемента, без якого не може бути цілісного навчання; самостійність, тобто незамінюваність і не поглинання іншими принципами; необхідність, тобто привнесення принципом того, що не передбачено іншими принципами і без чого процес навчання є неможливим або неповноцінним [7, 54 – 62].

У сучасній дидактиці класифікацію принципів навчання розглядали С. Вітвицька, Н. Волкова, В. Галузинський та М. Євтух, В. Загвязінский, З. Курлянд, О. Падалка, В. Сластенін, З. Слєпкань, Т. Туркот, М. Фіцула, Н. Фоменко, В. Ягупов та ін. Кожен із науковців намагався обґрунтувати свій підхід до класифікації принципів.

У професійній педагогіці намітилася тенденція адаптації загально-дидактичних принципів до умов професійно-технічної та інженерно-педагогічної освіти. Проте ще С. Батишев наголошував, що принципи професійного навчання мають свої особливості. До них він пропонував включати: політехнічний принцип; принцип поєднання навчання із продуктивною працею учнів; принцип зв’язку теорії і практики; принцип моделювання професійної діяльності; принцип професійної мобільності; принцип модульності професійного навчання й послідовності; принцип створення навчального середовища; принцип комп’ютеризації педагогічного процесу та принцип економічної доцільності [8, 201 – 205].

До принципів професійного навчання, як переконують В. Жигір та О. Чернега, необхідно включати наступні: гуманізації; виховання і розвитку у процесі професійного навчання; науковості; гуманітаризації; зв’язку теорії з практикою; диференційованого навчання; систематичності й послідовності; наочності; оптимізації [1, 125 – 129].

І. Васильєв пропонує поділяти всі принципи професійного навчання на дві групи: загальнодидактичні і специфічні. До групи загальнодидактичних принципів він відносить принципи: науковості і доступності; наочності й розвитку мислення; свідомості і творчої активності, при керівній ролі інженера-педагога; систематичності й послідовності; врахування

індивідуальних особливостей; зв'язку теорії з практикою (науки з виробництвом); міцності засвоєння знань, умінь і навичок. Групу специфічних принципів, на його думку, складають такі принципи, як: професійної спрямованості загальноосвітніх і загальнотехнічних дисциплін; технологічної послідовності у вивченні навчального матеріалу; моделювання професійної діяльності в навчальному процесі; професійної мобільності й модульності професійного навчання [10, 98 – 101].

Основним джерелом обґрунтування принципів навчання для одних науковців є досвід навчальної діяльності, а для інших – або теорія пізнання, або закономірності функціонування психіки людини, або закономірності навчання. Напевно, кожний погляд має право на існування.

Мета статті полягає у виокремленні принципів професійного навчання у сучасній вищій школі та їх короткому опису.

Виклад нового матеріалу. Ми поділяємо висновки тих науковців, які в основу принципів навчання покладають закони та закономірності дидактичного процесу. Хоча між ними немає безпосередньої чітко встановленої залежності, вони слугують методологічними і теоретичними засадами для опрацювання й обґрунтування принципів навчання. Тому в подальшій роботі ми будемо дотримуватися визначення принципів навчання, яке запропонував В. Ягупов, а саме: “Принципи навчання – це спрямовуючі положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм та впливають із його закономірностей” [12, 291].

Спираючись на закони і закономірності, що діють у вищій школі, й виходячи з того, що всі принципи професійного навчання пов'язані один з одним і проникають один в одного, доречно представляти їх як систему, що складається із двох компонентів – принципів навчання, що відображають закономірності, пов'язані з відбором, структуруванням та вдосконаленням змісту навчального матеріалу професійної підготовки фахівця (**змістові**), і принципів навчання, які відображають закономірності, пов'язані із організацією і управлінням процесу його професійної підготовки (**процесуальні**). Такий їх розподіл є умовним: значення кожного принципу не обмежується лише межами своєї групи. Однак він методично правомірний, оскільки допомагає відповісти на два основних питання дидактики: чому і як навчати?

До змістових принципів навчання ми радимо включати принципи: громадянськості; науковості;

коеволюції; виховного характеру навчання; фундаментальності; генералізації знань; доступності; цілісності; візуалізації змісту; наступності, послідовності й систематичності. *Процесуальними принципами* вважають принципи: довіри; свідомості й творчої активності; наочності; продуктивності та надійності; інтеграції навчальної і науково-дослідної діяльності; єдності колективного й індивідуального навчання; інноваційності; дуальності тощо. Охарактеризуємо коротко кожен із них.

Принцип громадянськості відображає соціальні аспекти навчання. В даний час його значущість очевидна у зв'язку із необхідністю відродження у молоді нашої країни почуття патріотизму, почуття Батьківщини; розвитку національного характеру, формування національних цінностей. Принцип передбачає гуманістичну спрямованість змісту професійної підготовки фахівця, що допомагає задовольняти соціальні й особистісні потреби. Він пов'язаний з формуванням громадянської самосвідомості, системи уявлень про соціальний і політичний устрій України, про психологічні особливості українського етносу, його ментальні структури, пріоритети національної культури.

Згідно з принципом громадянськості в навчанні зміст підготовки фахівця доцільно відбирати кризь призму його соціальної та особистісної значущості, з урахуванням регіональної й місцевої специфіки. В ньому необхідно робити акцент на досягненнях вітчизняних науковців і практиків.

Принцип науковості навчання передбачає відповідність змісту професійної підготовки фахівця рівню розвитку сучасної науки і техніки, досвіду, накопиченому світовою цивілізацією. Принцип вимагає, щоб зміст професійної підготовки був спрямований на ознайомлення майбутніх фахівців із об'єктивними, науковими фактами, явищами, законами, основними теоріями та концепціями відповідної галузі виробництва, розкривав її сучасні досягнення й перспективи розвитку.

Принцип науковості визначає вимоги до розробки навчальних планів, навчальних програм і підручників. Він впливає на вибір методів навчання. Відповідно до нього педагогічна взаємодія спрямовується на розвиток у студентів пізнавальної активності, креативного й дивергентного мислення, творчості, ознайомлення їх із способами наукової організації навчальної праці.

Принцип коеволюції вимагає, щоб основою змісту навчання були міждисциплінарні інтеграції

провідних ідей гармонійного спільного розвитку природи і суспільства, прагнення людства до гармонії, взаємодії, взаємопідтримки, ідеї гармонії природного й соціального, унікальності та природо-доцільності живого, інформаційного прискорення, еволюційної позитивності, екологічності та валеологічності, рекреаційності тощо.

Семантичне пояснення терміну “кoeволюція” просте – це в буквальному сенсі слова “спільне взаємообумовлене існування” або “погоджений розвиток”.

Реалізація принципу полягає в тому, що цілісність образу світу формується у студента через розуміння подібності живих і технічних систем, природного і соціального, біологічного та морального. Використання принципу сприяє формуванню цілісного образу світу майбутнього фахівця через визначення цінності кожної події, її унікальності, встановлення зв'язку минулого, сьогодення і майбутнього в образі світу. Впровадження принципу в навчальний процес веде до широкого застосування інформаційних систем, засобів комп'ютеризації, створення інформаційно-освітнього середовища, відкриває можливість доступу до інформації про світ, створює інформаційний образ світу, ресурс знань та уявлень про світ і визначає їх цінність. Суть принципу визначається положенням “Людина – міра всього”, що визначає завдання збереження природних систем, популяризує ідеї рекреаційного підходу. Принцип передбачає участь студентів у природоохоронних заходах.

Принцип виховного навчання передбачає формування в процесі навчання базової культури особистості майбутнього фахівця: моральної, правової, естетичної, фізичної, а також культури праці та життєдіяльності й культури спілкування. Виховання у процесі навчання пов'язане з інтелектуальним розвитком, передусім із розвитком креативності, індивідуальних пізнавальних здібностей, з врахуванням інтересів студентів.

Виховний ефект у навчанні залежить від рівня професійної підготовки майбутнього фахівця, його багатогранності, науковості, громадянської спрямованості. Засвоєння навчального матеріалу розвиває не тільки пізнавальну сферу студентів, а й формує у них навички навчальної праці, такі особистісні властивості, як організованість, самостійність, працьовитість, діловитість, вимогливість до себе та інших, дисциплінованість. К. Ушинський зазначав, що “учіння є праця і має залишитися працею, але працею, наповненою думками, так, щоб сам інтерес учіння залежав від

серйозної думки, а не від якихось прикрас, що не стосуються справи”.

Принцип виховного навчання передбачає шанобливе ставлення до особистості студента і водночас розумну вимогливість до нього, адже це є однією з умов реалізації гуманістичного підходу в освіті. Реалізація принципу виховного навчання ґрунтується на врахуванні індивідуальних особливостей студентів.

Виховний потенціал навчання зростає при узгодженості у стратегіях і тактиках викладачів, кураторів академічних груп, профільної кафедри, адміністрації вищого навчального закладу та базового автотранспортного чи авторемонтного підприємства. Якщо виховні впливи в процесі навчання будуть незбалансованими, не гармонізованими, а різноспрямованими або й протилежними, то студент привчиться сприймати норми і правила поведінки як щось необов'язкове, які встановлюються кожною людиною довільно.

Принцип фундаментальності професійного навчання сприяє ґрунтовній теоретичній й практичній підготовці майбутнього фахівця. Він є провідним у відборі змісту його підготовки, що забезпечує його освітній потенціал від морального старіння. Фундаментальність у професійному навчанні передбачає науковість, повноту й глибину знань. Вона зумовлена характером сучасної науково-технічної революції, що вимагає від людини високоінтелектуальної мобільності, дослідницького складу мислення, бажання і вміння постійно поповнювати свої знання в міру змін, що відбуваються в житті та діяльності. Фундаментальні знання мають здатність повільніше старіти, ніж знання конкретні. Вони апелюють не стільки до пам'яті, скільки до мислення людини.

Принцип вимагає оптимального співвідношення теоретичних і практичних знань, моделювання та екстраполяції цих знань на реальні виробничі ситуації. Зміст дисциплін математичної, природничо-наукової та загальнотехнічної підготовки фахівця, згідно з цим принципом, має спрямовуватися на його майбутню діяльність.

Принцип генералізації знань вимагає логічного структурування навчального матеріалу та виділення у ньому основних понять, які виконують у навчальному курсі роль “організаторів” знання. Їх виділення сприяє не тільки теоретичному збагаченню, а й упорядкуванню всієї поняттєвої структури навчального матеріалу. Виділення провідних понять дає можливість науково викласти цей матеріал, з єдиної точки зору і ґрунтуючись на

загальних підходах переосмислити вже відомі факти. Використовуючи цей принцип, можна закласти основи всієї системи знань, розкрити внутрішні зв'язки й відносини фундаментальних понять, показати їх прояви на конкретних фактах і явищах дійсності. Ще Я. Коменський звертав увагу на те, що у навчанні з самого його початку в розум дитини повинні бути вкладені деякі фундаментальні, базові “кореневі і стовбурові” загальнонаукові основи.

Дотримання принципу генералізації знань потребує і когнітивна психологія, яка стверджує: чим краще розвинена й структурно організована когнітивна система, тим довше і міцніше зберігається матеріал у пам'яті. Якщо окремий факт не узгоджений зі структурою, то він швидко забувається. Генералізація знань дає змогу краще зрозуміти матеріал, що вивчається, оскільки породжує структуру, яка значно тісніше взаємодіє з новими знаннями, ніж окремі факти. А чим більше зв'язків може бути встановлено між новими знаннями і вже наявними, тим глибше й ширше буде розуміння нового матеріалу, і тим краще він буде засвоюватися.

Принцип доступності професійного навчання вимагає врахування реальних можливостей студентів, відмови від інтелектуальних і емоційних перевантажень, які негативно позначаються на їх фізичному й психічному здоров'ї. Реалізація цього принципу пов'язана з урахуванням рівня розвитку пізнавальної сфери студентів.

Цей принцип передбачає побудову навчального процесу таким чином, щоб у студентів з'являлося бажання долати труднощі і переживати радість успіху, досягнення. Він вимагає обґрунтованої послідовності вивчення основних понять і категорій з метою їх подальшого поглиблення.

Принцип цілісності відіграє провідну роль у професійному навчанні фахівця, так як сприяє формуванню цілісного природничо-наукового світогляду, вчить мислити цілісними фундаментальними теоріями. Принцип цілісності передбачає розгляд сукупності стійких зв'язків. Для змісту навчання це означає, що вивчати треба не ізольовані дидактичні одиниці, а узгоджені розділи, з урахуванням внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. Це створює об'єктивну основу побудови навчального процесу, коли стає можливою інтеграція різних змістовно-методичних аспектів у процесі формування теоретичних знань і практичних умінь.

Принцип наступності, послідовності і систематичності професійного навчання зумовлений об'єктивно існуючими етапами

пізнання, взаємозв'язком чуттєвого і логічного, раціонального та ірраціонального, свідомого й несвідомого.

Наступність стосується змісту навчання, форм і способів, стратегій і тактик взаємодії суб'єктів навчального процесу. Вона дає змогу об'єднати окремі навчальні ситуації в єдиний цілісний навчальний процес, передбачає його побудову у певній послідовності, з дотриманням правила йти “від незнання до знання, від невміння до вміння”. Про це образно писав Я. Коменський: “Природа не робить стрибків, а йде вперед поступово ... Так посувається вперед і той, хто будує будинок. Він починає не з даху і не зі стін, а з фундаменту. А заклавши фундамент, не покриває його дахом, а споруджує стіни. Словом, як у природі все поєднується одне з одним, так і в навчанні потрібно пов'язувати все одне з одним саме так, а не інакше ...” [2, 257].

Послідовність і системність у навчанні забезпечують доступність навчального матеріалу, міцність його засвоєння, поступове наростання труднощів і розвиток пізнавальних можливостей студентів. Вони дають змогу прогнозувати темп засвоєння того чи іншого навчального матеріалу. К. Ушинський вважав, що “тільки система, звичайно розумна, що виходить із самої суті предметів, дає нам повну владу над нашими знаннями” [11, 355].

Для майбутнього фахівця принцип наступності, послідовності й систематичності має реалізуватися в процесі тематичного планування, коли викладач намічає послідовність вивчення окремих розділів, тем, питань, підбирає зміст, накреслює систему занять та інші форми організації навчання, планує засвоєння, повторення, закріплення і форми контролю.

Принцип візуалізації змісту професійного навчання вимагає систематичного використання в навчальному процесі візуальних моделей подання навчальної інформації, що враховують особливості абстрактно-логічного мислення, а також навчання студентів раціональним прийомом “стиснення” інформації та її когнітивно-графічне представлення у вигляді традиційних діаграм і графів, “стратегічних” карт (roadmaps), променевих схем-павуків (spiders), каузальних ланцюгів (causalchains), структурно-логічних схем і метопланів.

Візуалізація навчальної інформації допомагає майбутньому фахівцю вирішити низку педагогічних завдань: забезпечити інтенсифікацію навчання; активізацію навчальної та пізнавальної діяльності; формування й розвиток критичного та візуального мислення; зорового сприйняття;

образного уявлення знань і навчальних дій; передачі знань та розпізнавання образів; підвищення візуальної грамотності й візуальної культури.

Принцип інтеграції навчальної і науково-дослідної діяльності студентів сприяє формуванню цілісної особистості, з власною позицією, здатної до саморозвитку, самовдосконалення й творчого підходу до професійної діяльності.

Реалізація цього принципу сприяє залученню студентів до науково-дослідної діяльності професорсько-викладацького корпусу ВНЗ, що створює умови для продуктивного діалогічного спілкування, співтворчості, передачі особистісного сенсу, що дає змогу ефективніше вирішувати наукові проблеми, а також організувати процес навчання. Впровадження дослідницьких проєктів студентів є ефективним синтезом навчальної, дослідницької та практичної діяльності майбутніх фахівців, що сприятиме самовизначенню і мотивації студентів, підвищенню якості освіти, а також дасть можливість роботодавцям залучати до роботи в навчальних закладах або на виробництві найбільш активних і творчих випускників.

Принцип сприяє розвитку системи студентських науково-дослідних об'єднань, діяльність яких взаємопов'язана з навчальним процесом. Об'єднання студентів в ініціативні групи з різних напрямів підготовки для здійснення міждисциплінарних проєктів є важливим фактором якості професійної підготовки майбутнього фахівця.

Принцип довіри означає рішучу відмову від авторитарного за характером навчально-виховного процесу. Він пов'язаний із впровадженням гуманістичних особистісно орієнтованих технологій навчання майбутніх фахівців. Віра в студента як особистість, довіра, підтримка його спроб до самореалізації та самоствердження мають прийти на зміну зайвій вимогливості і надмірному контролю. Не зовнішні впливи, а внутрішня мотивація детермінує успіх професійної підготовки фахівця.

Такий підхід уможливорює створення дружної, творчої атмосфери у двох площинах спілкування "студент-викладач" і "студент-студент" та широкого використання колективних і парних прийомів організації навчального процесу. Працюючи в діалоговому режимі з одним або кількома одногрупниками, студент глибше проникає в систему людських відносин, активніше накопичує соціальний досвід і напрацьовує навички активних групових форм

навчальної діяльності. Реалізація цього принципу неможлива без використання ігрових форм організації навчальної діяльності, які виступають найважливішою передумовою відмови викладача від авторитарних методів навчання.

Цей принцип передбачає включення студентів у творчу діяльність, що вкрай важливе для формування такої професійно необхідної якості фахівця, як креативність.

Принцип свідомості і творчої активності студентів стверджує їх суб'єктність у навчальному процесі. Це обумовлено тим, що активність особистості за своєю природою соціальна й суб'єктна. Вона є інтегрованим показником за спрямованістю і діяльною сутністю. Активність студентів може мати репродуктивний або творчий характер. У першому варіанті вона спрямована на запам'ятовування й відтворення навчального матеріалу, виконання дій за вказівками викладача або за зразком і алгоритмом.

Навчання, яке має у своїй основі репродуктивне учіння, залишає незатребуваним особистісний потенціал студентів, їхнє творче ставлення до навчальної діяльності, особисту ініціативу, самостійність мислення. Практика показує, що творчість студентів перебуває у прямій залежності від творчості педагогів. Творчий педагог допускає варіативні рішення навчальних завдань, не вимагає жорсткого слідування своєму темпові, заохочує самостійність і дивергентність мислення, робить контролюючу функцію прерогативою студента.

Цей принцип сприяє розвитку у майбутніх фахівців аргументованості й доказовості суджень, висновків, оцінок, способів вирішення, конструктивної поведінки, бо недостатня осмисленість будь-якого з етапів навчальної діяльності може зробити цей процес некерованим, викликати відключення від виконання необхідних навчальних дій, оволодіння якими є базою для наступних. У випадках виникнення труднощів під час осмислення студентами навчальної діяльності, педагог має дати аргументовані роз'яснення, провести повторне відпрацювання дій, показати варіативні способи і прийоми вирішення навчальних завдань.

Реалізація принципу свідомості й творчої активності дозволяє застосувати різні форми самоврядування в навчальному процесі. Студенти повинні навчитися виробляти самостійні рішення і прогнозувати своє просування в навчанні. Для цього педагог має вміти змінювати стиль взаємодії зі студентами, розширюючи його демократичні форми у зв'язку з розвитком у них самостійності як особистісної якості. Відмова від

надмірної регламентації поведінки та діяльності студентів, від непотрібної опіки, зайвого адміністрування є необхідною умовою реалізації ідеї самоврядування в навчанні.

Одним з найважливіших положень, покладених в основу організації процесу навчання, є **принцип наочності**. Я. Коменський називав його “золотим правилом” дидактики, згідно з яким у навчанні необхідно використовувати всі органи чуття людини. Він зазначав, що “якщо ми маємо намір насаджувати в учнів істинні і достовірні знання, то ми взагалі повинні прагнути навчати всьому за допомогою особистого спостереження і чуттєвої наочності” [2, 302].

У процесі професійної підготовки фахівця наочність має особливе значення. Без застосування різноманітних плакатів, слайдів, схем, навчальних моделей, натуральних деталей, вузлів та агрегатів, мультипрезентацій і відеофільмів усвідомити навчальний матеріал профільних дисциплін просто неможливо. Наочність доцільно застосовувати на всіх етапах процесу підготовки цього фахівця.

Реалізація принципу наочності залежить від якості дидактичних матеріалів і технічних засобів, володіння викладачем навичками їх розроблення та використання.

Принцип продуктивності і надійності професійного навчання виходить з очевидного положення про те, що якщо навчання не приводить до досягнення цілей освіти, то в ньому немає педагогічної необхідності. Навчання має бути насамперед продуктивним, мати освітній, розвиваючий і виховний ефект. Це зобов’язує кожного викладача піклуватися про надійність навчання, тобто про міцність, ґрунтовність й гарантованість досягнень студентів.

Міцність навчання пов’язана зі створенням умов для надійного збереження в пам’яті знань, необхідних для майбутньої діяльності студентів, оволодіння ними способами виконання дій. Ґрунтовність протиставляється поверховості. Головна ознака ґрунтовності – свідоме й міцне засвоєння фундаментальних ідей, положень, понять, категорій, розуміння суті досліджуваних предметів, їхніх зв’язків і відносин, як зовнішніх, так і внутрішніх. Потреба гарантованості досягнення цілей навчання зобов’язує викладача вживати необхідних заходів, щоб визначені цілі навчання були реалізовані попри об’єктивні й суб’єктивні труднощі, що перешкоджають їх досягненню.

Врахування принципу спонукає викладача використовувати форми й методи навчання

відповідно до цілей навчання, удосконалювати їх в інтересах гарантованого досягнення цих цілей.

Принцип єдності колективного й індивідуального навчання передбачає їх оптимальне поєднання в процесі професійної підготовки фахівця. Цей принцип зумовлений тим, що індивід стає особистістю завдяки його спілкуванню і взаємодії з іншими людьми, а також своєму прагненню до відокремлення.

Колективне навчання, відображаючи спільність інтересів майбутніх фахівців, створює умови для діалогу, забезпечує спільний пошук найбільш продуктивних способів вирішення завдань, створює умови для прояву взаємодопомоги, підвищує почуття відповідальності, соціальну й особистісну значущість за сприятливих обставин учіння.

Професійна підготовка майбутніх фахівців не може бути успішною, якщо ігноруються індивідуальні особливості студентів. Індивідуалізація навчання тісно пов’язана з процесом самоосвіти студентів і допомагає викладачам у своїй роботі орієнтуватися насамперед на індивідуальні освітні цілі й пріоритети кожного студента. Формами індивідуального навчання є індивідуальні творчі навчальні завдання, індивідуальні консультації та співбесіди, самостійна навчальна робота. Мета педагога при реалізації індивідуального навчання полягає в допомозі кожному студентові у визначенні власної освітньої траєкторії і супроводі його в побудові ним індивідуальної освітньої програми.

Принцип інноваційності навчання спрямовується на активне впровадження високих навчальних технологій, головними ознаками яких є потужна наукова забезпеченість, інформаційна наповненість, мовна розмаїтість, толерантність та педагогічний дискурс тощо.

Реалізація цього принципу обумовлює використання інтерактивних форм та методів навчання, свідоме включення майбутніх фахівців у навчальний процес, створення творчої атмосфери в періоди навчальної та позанавчальної діяльності, розвиток мотивів і стимулів успішного навчання з врахуванням індивідуально-типологічних властивостей особистості студента.

Принцип сприяє розвитку особистості фахівця та різних форм його мислення в процесі засвоєння знань, потребує від викладацького персоналу вищого навчального закладу активної особистісно орієнтованої позиції з переважанням організаційної і стимуляційної функцій, демократичним стилем поведінки, підтримкою ініціативи студентів, установкою на партнерство,

солідарність, спільну діяльність, індивідуальну орієнтацію студентів на рішення творчих і продуктивних завдань, що визначають ество й мотиви вибору знань у межах майбутньої професії.

Врахування **принципу дуальності** у професійному навчанні уможливорює адаптування професійної підготовки фахівця до умов ринкової економіки. Замість традиційної підготовки фахівця тільки в стінах ВНЗ, економіка обумовила нову форму його підготовки на основі соціального партнерства виробництва і вищої школи. “Дуальність” і означає “подвійність”.

Реалізація принципу передбачає включення студентів уже на 3 – 4 курсах навчання у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних навчальних закладів в якості вчителя або виробничий процес підприємств відповідної галузі промисловості в якості інженерно-технічного працівника, який, згідно з функціональними обов’язками, розпоряджається виділеними ресурсами, несе посадову відповідальність, опановує професійні навички, у деяких випадках отримує заробітну плату. Він вимагає розробки індивідуального плану студента, що містить практико-орієнтовані навчальні завдання, які можуть бути виконаними у виробничих умовах.

Дуальність навчання допомагає майбутньому фахівцю значно прискорити набуття певних професійних компетенцій, а також сформувати такі особистісні якості, як уміння працювати в команді, навички оптимального вибору рішення виробничої ситуації, відповідальність за доручену ділянку діяльності. Потенційний роботодавець, що формує власне уявлення про майбутнього фахівця, має можливість “втрутитися” в процес навчання, доповнюючи зміст навчання колом специфічних проблем для даного навчального закладу (виробництва). ВНЗ отримує доступ до оперативної інформації про поточний стан системи навчальних закладів регіону (виробничих процесів) і можливість внести корективи в навчальні програми окремих дисциплін.

Висновок. Розглянуті принципи в реальному процесі навчання взаємодіють один з одним і функціонують як цілісна система, тому будь-який із принципів набуває свого значення лише у зв’язку з іншими. Вони проявляються одночасно на кожному етапі навчального процесу. Принципи

професійного навчання доповнюють і підсилюють один одного. Тільки їх сукупна дія забезпечує правильне визначення завдань, належний відбір змісту, форм, методів навчання та засобів найбільш доцільної діяльності як педагогів, так і студентів.

1. Жигірь В.І. *Професійна педагогіка: навч. посіб./В.І.Жигірь, О.А.Чернега; заред.М.В.Вачевського.* – К.: “Кондор”, 2012. – 336 с.
2. Коменский Я.А. *Избранные педагогические сочинения / Коменский Я.А.; под ред. с биограф. очерком и прим. А.А.Красновского.* – М.: Учпедгиз, 1955. – 651 с.
3. Махмутов М.И. *Учебный процесс с использованием межпредметных связей в средних ПТУ: метод. пособие для преподавателей средних ПТУ / М.И. Махмутов, А.З. Шакирзянов.* – М.: Высшая школа, 1985. – 207 с.
4. *Педагогика: учеб. пособие / Под ред. П.И. Пидкасистого.* – М.: Российское педагогическое агентство, 1995. – 638 с.
5. *Педагогика: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / Под ред. Ю.К. Бабанского.* – М.: “Просвещение”, 1983. – 608 с.
6. *Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / Под. ред. Г. Нойнера, Ю.К. Бабанского.* – М.: Педагогика, 1984. – 367 с.
7. *Проблема принципов обучения (обзор материалов совещания “За круглым столом”) // Сов. педагогика.* – 1980. – № 12. – С. 54 – 62.
8. *Профессиональная педагогика: учеб. для студентів обуч. по пед. спец. и направл. / Под ред. С.Я. Батыева.* – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Ассоциация “Проф. образование”, 1999. – 904 с.
9. *Український педагогічний словник / [авт.-уклад. Гончаренко С. У.].* – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
10. *Устемиров К. Профессиональная педагогика: учеб. для учащихся колледжей и студентов вузов / Устемиров К., Шаматов Н.Р., Васильев И.Б.* – Алматы: ТОО “Акнур и Ко”, 2005. – 432 с.
11. *Ушинский К.Д. Собрание сочинений: в 11 т. / редкол.: А.М. Еголин (гл. ред.), Е.Н. Медынский и В.Я. Струминский; [сост. и подгот. к печати В.Я. Струминский]; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики.* – М.; Л.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1948 – 1952. – Т. 5 – 591 с.
12. *Ягунов В.В. Педагогіка: навч. посіб. / Ягунов В.В.* – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2015

